

פירושו של רבינו 'אור החיים' הקדוש

פרשת דברים

למעוניינים לקבל במייל את פירושו של 'אור החיים' הקדוש,

נא לשלוח בקשות למייל pnineeh@gmail.com

פרשת דברים

דברים פרק-א

{א} אלה הדברים וגו'. אלה מיעט הקודם, פי' לפי שאמר אשר דבר משה שהם דברי עצמו, שכל הספר תוכחות הם מוסר ממשה לעובר פי ה', ואמרו ז"ל (מגילה ל"א:) קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן, ואפילו מה שחזר ופירש מאמרי ה' הקודמין לא נצטוו עשות כן אלא מעצמו חזר הדברים, וחש הכתוב לומר כי כדרך שאמר משה מפי עצמו דברים כאלה כמו כן במאמרים הקודמין אמר משה מפי עצמו איזה דבר, לזה אמר **אלה הדברים** פי' אלה לבד הם הדברים אשר דבר משה דברי עצמו אבל כל הקודם בד' חומשים לא אמר אפילו אות אחת מעצמו אלא הדברים שיצאו מפי המצוה כצורתן בלא שום שינוי אפילו אות אחת יתירה או חסרה.

עוד ירצה להגיד הכתוב שכל מ' שנה שהיה משה רועה ישראל במדבר לא דבר להם קשות זולת אלה הדברים הוא שדבר קשות, והגם שמצינו שאמר להם (במדבר כ' י') שמעו נא המורים, לא אמר דבר זה לכללות ישראל אלא לחלק א' שהיו מורים הוראה, וכן אמרו בספר הזוהר, אבל לכל ישראל לא דיבר קשות זולת אלה, והוא מה שדקדק לומר **אל כל ישראל** פירוש אל כולם הוא שלא דבר קשות אלא אלה אבל לקצתן ימצא שדבר קשות חוץ מאלה:

עוד ירצה לרמוז חשבון ימים אשר הוכיח לישראל שהם במספר אלה, וכן מוכיחים הכתובים כי בא' לחודש שבט התחיל לדבר אליהם דכתיב בעשתי עשר חודש בא' לחודש והוא נצפן בז' באדר (קידושין ל"ח.) הרי ל"ו כמספר אלה שבהם דבר הדברים של התוכחות האמורים בענין:

עוד ירמוז על דרך מה שאמרו בגמ' (יומא י"ט:) אמר רבא ודברת במ ולא בדברים בטלים ע"כ, מכאן שאסור לדבר זולת בדברי תורה ויראה, והודיע הכתוב כי משה רבינו ע ה אלה הם הדברים אשר דבר כל ימיו מעצמו לבד הדברים אשר צוה מה' לדברם, הא למדת שקיים ודברת במ, ודבריו אלה כל רואה יעיד כי כולן דברי תורה וחכמה ומוסר:

עוד ירמוז על זה הדרך אלה פסל כל הדברים חוץ מאלה שאין מדריגה שוה לדברים אלו, ונתן הכתוב טעם מעלתם, א' אשר דבר משה מצד מעלת המדבר שאין כמוהו עליון כמו שהעיד ה' לב' אחיו ככתוב בתורה (במדבר י"ב ח'), ב' אל כל ישראל מצד מעלת הנדבר אליו אומה שלמה:

ורמז עוד באומרו **אל כל ישראל** פי' לא לישראל שהיו נמצאים נגלים שם בדור ההוא לבד היו הדברים אלא לכל ישראל אשר שם היו ואשר עתידין להיות, כי תורה שם משה בדבריו עליונים אלו ועל כל ישראל לקיים כל דבר הכתוב בדברים אלה, הרי שאין דברים בעולם במדרגה שוה לדברים אלו, והוא מאמר **אלה הדברים** פי' ואין דומה להם:

אשר דבר משה. פי' לפי שמצינו שהוכיח ישראל על מה שהמרו על ים בים סוף ויאמר האומר והלא אותם שהמרו על ים סוף כבר מתו ונשלמו בט"ו באב של שנת המ' (פתיחתא איכה רבתי) קודם מאמר זה של משה ואם כן אלה הצאן מה עשו שמוכיחם, לזה אמר **אשר דבר משה** פי' אם היו הדברים מפי ה' אין מקום לדבר להם קשות, אבל משה הוא המדבר ויכול ליסר גם אותם שהיו אז פחות מבן עשרים שלא נגזרה גזירה כי בית דין של מטה מענישין מבן י"ג, וכנגד אותן שהיו בן י"ג בים סוף הוא שדבר משה קשות:

אל כל ישראל. טעם אומרו **אל כל ישראל**, לפי שבדברי משה יש ב' ענינים, א' שהחזיר להם התורה, ב' שהוכיחם על מה שכבר עשו, ולכל א' צריכין הדברים להיות לכולן, לענין חזרת התורה כלומר טעם שהוצרך להחזיר להם הדברים משום שחש לאיזה אדם בישראל ששכח איזו מצוה ממצות ה' ואין מציאות להשיג דעת בעל השגיון מי הוא והשגיון מה הוא, לזה קבץ כולן והחזיר להם התורה שבאמצעות כן יהיה ביד כל א' מחסורו, גם לענין התוכחה אם יוכיח מקצתן יש להם להתרעם מה נשתנו אלו מאלו. עוד אפשר שכלל במאמר **אל כל ישראל** גם לאותן שכבר מתו שבתוכחותיו דבר על הראשונים ועל האחרונים על דרך אומרו (ישעי' מג) אביך הראשון חטא:

בעבר הירדן. נתעכב מלהוכיחם עד שהיו בעבר הירדן, שראו שהגיעו למחוז חפצם שאז יקבלו מוסרו ולא מקודם שהיו מרוחקי התקוה ונפשם קצרה ולא יטו אזנם להשכיל בתוכחותיו. ואמרו **במדבר בערבה** וגו' רבותיו ז"ל דרשו (ספרי) שהוכיחם על מה שעשו במדבר וגו', ואפשר לפרש כל הכתוב

דרך רמז באופן אחר, והוא כי במקרא מועט למד משה כללות יראת ה' ומדות ההגונות הצריכין להולכים בתורת ה' והם מדות תשעה:

הא') שיהיה לוקח מדתו של אברהם דכתיב (בראשית י"ד י"ג) לאברם העברי, והוא מה שרמז באומרו **בעבר**:

ב') שיהיה מרדות בלבו תמיד כאומרם ז"ל (ברכות ז') טובה מרדות אחת בלבו של אדם ממאה מלקיות, והוא מה שרמז באומרו **הירדן**:

ג') מדת הענוה כאומרם ז"ל (עירובין נד) לעולם ישים אדם עצמו כמדבר, ועיין מה שפירשתי בפרשת יתרו בפסוק ויסעו מרפידיים (שמות י"ט ב'), והוא מה שרמז באומרו **במדבר**:

ד') שתהיה הענוה בדרך הנאות לא בדרך הפחיתות הנמאם, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ה), עוד תנאי הענוה שלא ישתמש בה להרחיק תוכחות על עון אם יראה איש עובר פי ה' ויאמר מי אני ומי ביתי להוכיח אנשים גדולים אלא צריך להוכיח לצד חיוב בערבות, והוא מה שרמז באומרו **בערבה**, כלל ב' דברים, א' שתהיה הענוה עריבה על דרך אומרו (משלי ג') ומצא חן ושכל טוב וגו', ב' חיוב הערבות שיצטרך להוכיח על עון לקטון וגדול ולא ישתמש בענוה בענין זה:

ה') מאמר התנא (אבות פ"ג) הסתכל בשלשה דברים וכו' ולאן אתה הולך וכו' ולפני מי אתה עתיד וכו' וכן אמר התנא (שם פ"ב) שוב יום אחד כו' ופי' שם שהכונה היא שיזכור תמיד יום מותו ושכל יום הוא זמן גבול המיתה, והוא מה שרמז באומרו **מול סוף** שיהיה למול עיניו סוף אדם ותכליתו:

ו') מאמר החסידים (חובת הלבבות שער הפרישות שער ט') וז"ל הפרוש צהלתו בפניו ודאגתו בלבו, והוא מה שרמז באומרו **בין פארן ובין תופל**, כנגד צהלתו בפניו אמר **בין פארן** לשון פאר הפך עצבון שהוא פנים רעות, וכנגד עצבון הלב אמר **ובין תופל** שלא יהיה לבו ערב עליו ויתעצב אל לבו מפחד שמא עבר את פי ה' בלא ידיעה בגדולות או בקטנות, או שמא מיעט בעבודה ממה שצריך עשות:

ז') שיהיה לו לב טהור ונקי כדרך שהתפלל דוד (תהלים נא) לב טהור ברא לי וגו', וירחיק ממנו שנאת הבריות והקנאה ותחרות והמשטמה, והוא מה שרמז באומרו **ולבן** שיהיה לו לב טהור שיתיחס לטהרה כינוי זה של לבן:

ח') תלמוד תורה בקביעות כיעקב אבינו דכתיב (בראשית כ"ה כ"ז) יושב אהלים לא ללמוד עראי, והוא אומרו **וחצרות** הם חצרות ה' שהם בתי מדרשות:

ט') שלא יהיה להוט אחר דברים הנדמים לאהוב הון עולם הזה, שכל ההולך אחר תאות לבו בטל הוא מעבודת ה', וצריך האדם להסתפק בהכרחי, והוא מה שרמז באומרו **ודי זהב** שיאמר לזהב די. או ירצה על זה הדרך שכל מה שיהיה לו יהיה בעיניו דבר מספיק כאילו יש לו כל זהב, והוא על דרך אומרו (אבות פ"ד) איזהו עשיר השמח בחלקו, ובזה יטה לבבו לעבודה העליונה היא עבודת ה' אלהים חיים:

יח) ראה נתתי לפניכם וגו'. אומרו בתחילה **ראה** לשון יחיד וגמר אומר לשון רבים, לפי שבגדר הראיה שוים הם כאיש אחד ואין ההשתנות ביניהם, אבל בערך מה שהם אין גדר כולם שוה, לזה אמר לפניכם, וכמו כן כל מה שאמר בפסוק אחרי כן בלשון רבים באו ורשו וגו' אינו בגדר ההשתוות כאחד:

באו ורשו את הארץ וגו'. טעם שהוצרך לכפול זכרון **הארץ** ולא אמר אותה ומובן שחוזר אל הארץ שהזכיר בסמוך, לפי שארץ שהזכיר בסמוך שראו שנתן ה' היא ארץ סיחון ועוג שנתן לבני גד ובני ראובן, לזה כשאמר באו ורשו הוצרך להזכיר מה שירשו ואמר **הארץ אשר נשבע ה' וגו' פי' כי הארץ אשר נתלו בני גד ובני ראובן לא היתה בכלל השבעה וכמו שכתבתי בפרשת מטות (במדבר ל"ב ז') והוכחנו מספרי:**

יט) לאמר לא אוכל וגו'. פירוש לא שאמר להם הדברים ככתבן לא אוכל לבדי וגו' אלא מאמר המובן ממנו שכוונתו לומר לא אוכל:

ו ה' אלהיכם וגו'. קשה הרי לא מצינו שנתרבו ממה שהיו במצרים ריבוי שיש בו היכר כמובן ממספר ב' של שנה השנית שעל אותו זמן הוא אומר שאמר להם בעת ההוא וגו', ורבתינו ז"ל בספרי אמרו וז"ל הרבה אתכם הגדיל אתכם על דייניכם וכו' ע"כ, ואולי שנתכוון עוד על פי מה שאמרו בזוהר (ח"ג ר"א): שעל ידי הזכרת ריבוי טובה יפעיל השלטת כח במשטין להרע, ואמר (שם ר"ב). שבכל מקום שמזכיר שם עליון עליו אין כח בכוחות הרע לשלוט בו, ולפי שאמר משה לא אוכל לבדי וגו' הרי הוא מפליג בריבויים ויש בזה חשש האמור, לזה הזכיר שמו יתברך עליהם ואמר ה' וגו' הרבה אתכם שבזה אין מקום למריע כאמור שם, ולפי זה תתפרש תיבת הרבה כפשטה:

והנכם היום. דקדק לומר היום, להעיר כי המאמר נחלק לב' זמנים, א' הוא בשנה השנית כשאמר להם לא אוכל לבדי ועל אותו זמן הוא אומר הרבה אתכם, והב' הוא בזמן שהוא מדבר עמהם בשנת המ' כמו שדקדק לומר והנכם היום וגו', ופירוש אמרו **ככוכבי השמים** נתכוון על פי דבריהם ז"ל שאמרו (סנהדרין כ"ו). אין מנין לרשעים שהגם שיהיה מספרם רב אין ריבויים ריבוי, הא למדת שמנין הצדיקים יתיחס אליו הריבוי הגם שיהיו מועטים במספר, והוא מה שנתכוון לומר **והנכם** וגו' **ככוכבי** פי' שאחר שהרבה אתכם עוד לכם שהנכם היום ככוכבי וגו' פי' ודבר זה הוא גם כן גדר הריבוי שבהיותם ככוכבים ימנו לריבוי עצום:

יא ה' אלהי וגו' ככם וגו'. פי' צדיקים ככם אלף פעמים, וכנגד הריבוי אמר **ויברך אתכם כאשר דבר** וגו', ורבתינו ז"ל אמרו (ספרי) זו משלי וכו', וכוונת המאמר כלו הוא להזכיר שמו יתברך עליהם גם כשהזכיר שבחם במדה טובה היותם צדיקים הדומים לכוכבים, כדרך שפירשנו במאמר ה' אלהיכם הרבה אתכם שהזכיר שמו ית' עליהם כשהזכיר רבויים:

יב איכה אשא וגו'. היא גזירת מאמר לא אוכל, אלא שהפסיק בענין להרים מכשול הנמשך מדיבור לא אוכל לבדי וגו' כמו שפירשתי, וחזר להשלים הדיבור שהתחיל לומר ואמר איכה אשא וגו' הבו לכם וגו':

יג הבו לכם וגו'. אמר לכם להקדים טעם מאמר לשבטיכם, כי זה מהנאות לכם כשיהיה כל שבט שופטיו ממנו, ועיין מה שכתבתי בפרשת פנחס בפסוק יפקוד ה' אלהי הרוחות איש על העדה וגו' (במדבר כ"ז ט"ז) ושם תשכיל אופן הנאות שיש בדבר הזה, והוא אמרו לכם:

ואשימם וגו'. פי' הגם שאני אומר לכם הבו לכם שאתם הם הבוחרים אותם, לא יהיה תחת מאמרכם ורשיונכם, אני אשים אותם לראשים עליכם לרדותכם במקל וברצועה:

יד ותענו אותי וגו'. רבותינו ז"ל אמרו (ספרי) שאמר להם היה לכם לומר רבינו ממי נאה ללמוד וכו' ממך שנצטערת עליה וכו' אלא שאני יודע וכו' ע"ש, ואפשר לפרש הכתוב לשבח, שישראל נצטערו על הדבר אבל להנאת משה מחלו על עצמם, והוא אמרו **טוב הדבר** להקל מעל רבינו הגם שהוא קשה אצלנו לעשותו ללמוד מפי תלמידך, והוא אמרו **אשר דברת** דברים קשים אצלנו לעשות אותם, והגם שהמאמר בא בכלל התוכחות, אולי שהקפיד גם על זה, ואפשר לומר כי משה נתחכם לדבר דברים הנשמע מהם ב' דרכים, א' לגנאי כמו שאמרו בספרי, וא' לשבח כמו שפירשנו, וטעמו כי בישראל היו ב' סוגים א' כת הצדקת וא' כת הקנטרנית וכל א' מהם יודע עצמו וכשאמר הדברים כל אחד יבין את אשר עם לבבו, כת הצדקת דבריו להם כדרכנו כמו שפירשתי כי יודעים בעצמן מה היתה כונתם, וכת הקנטרנית יכאיבו אותם הדברים כפי מה שענו ויבינו כפי' ספרי:

טז בעת ההיא לאמר. אומר לאמר, כבר כתבתי בהרבה מקומות כל שאינו אומר הדברים עצמן כצורתן יאמר לאמר, כמו כן במה שלפנינו לא שצוה אותם בעת ההוא בלשון זה עצמו אלא מכוון הצווי היה לאמר להם שמוע וגו', ואולי שנתכוון גם כן לרמוז מה שאמרו ז"ל בסנהדרין (ירושלמי פ"ג ה"ח) וז"ל רב הונא כד הוה חזי זכו לבר נש ולא הוה ידע ליה הוה פתח ליה משום פתח פיך לאלם (משלי ל"א) ע"כ, והוא מה שרמז בתיבת **לאמר** כי עליו לאמר לבל תהיה האמת נעדרת וישפוט צדק:

עוד יתבאר על דרך מה שאמרו בסנהדרין (שם) ופסקו רמב"ם בפסוק כ"א מהלכות סנהדרין וז"ל צריך הדיין לשמוע הטענות מבעלי דינין ולשנות טענותיהם שנאמר (מלכים א' ג') ויאמר המלך זאת אומרת וגו', והוא מה שנתכוון במאמר **לאמר שמוע** פי' שצריך השופט לאמר בפיו מה ששמע מבעלי דינים:

שמוע בין אחיכם וגו'. קשה מה צריך לצות לזה אם לא ישמעו על מה ידונו, עוד למה אמר בדרך זה ולא אמר שמעו, אכן הכונה היא שיהיו מתמידים לשמוע ולא יקוצו, ודבר זה יתחלק לב' דברים. א' הוא מבעלי דינים עצמן שאם יאמרו עוד יש לנו לטעון עוד יש לנו להוכיח לא יקוצו מדבריהם, ומה גם כשירבו להביא ראיות אחר ראיות ולא הועילו לא יאמר הדיין שוב אין ראייה ואין טענה אלא שמוע בתמידות. והב' שאם הטריחו עליהם בעלי דינים לא יאמרו הרבה טורח טרחנו היום ואין לשמוע עוד טוען ונטען עד אחר זמן אלא שמוע באין הפסק, וכאן נצטוו על דקדוק עיני הדין:

עוד ירצה להזהירם להתחכם מתוך הדברים הנאמרים בין הטוענים להכיר אמיתות הענין, והגם שעל פי הטענות יזכה הזכאי ויתחייב החייב אם נכרים מתוך סדר דבריהם ומעקימת שפתיים הפך מה שנתחייב הדין אין לדיין אלא מה שעיניו ראות, והוא אומר **שמוע** לשון השכלה **בין אחיכם** פירוש מה שיעברו ביניהם מהדברים ומההתווכחות, ו**שפטתם צדק** פי' כפי מה שיתברר לכם שהוא צדק הגם שיהיה הפך משפט הסדור, שהמשפט לא בא אלא לדיין שאינו יודע בירור לדבר אין לדיין אלא מה שעיניו ראות:

עוד נתכוון על דרך אומרם במם' מכות משנה בספ"א (ו'): "וז"ל שלא תהיה סנהדרין שומעת מפי מתורגמן וכו' ע"כ, והוא אומר **שמוע בין אחיכם** ולא מהמתורגמן:

עוד ירצה שלא יהיה השופט מצהיל פניו ונושא עיניו באחד מהם ומשפיל עיניו מאחד מהם אלא שתהיה דרך השמיעה שוה ביניהם, והוא אומר **שמוע** פי' דרך השמיעה תהיה בין אחיכם אם אתה תשא עיניך תשא לשניהם ואם תשפיל תשפיל לשניהם, או אפשר שיצו ה' שלא ישא עיניו כל עיקר בהם כי אפשר שיטעה אחד מהם במין הראיה שהוא עין יפה יותר ממנו ויסתתמו טענותיו, ושמעתי מפי חכם גדול חסיד וגדול בישראל חביב עלי כרוחי ה"ה הרב ר' משה בירדוגו זלה"ה שהיה מדקדק בשעת הדין שיהיו עיניו למטה ולא היה נושא עיניו כל עיקר ושהיה מרגיש שאם היה נושא עיניו לצד ההכרח באיזה א' מבעלי הדין היה מתבלבל שכנגדו, והוא אומר **שמוע בין אחיכם** שלא יעשו אלא השמיעה והדברים באים מהטוענים לפניהם באין השתנות לאחד מהם ובזה ושפטתם צדק:

בין איש ובין אחיו וגו'. נתכוין הכתוב להזהיר על שלשה דינים הסובבות משפט צדק, הא' על דרך מה שכתב רמב"ם בפכ"ב מהלכות סנהדרין וז"ל שלא תאמר איש פלוני וכו' שמא יהרוג את בני וכו' ע"כ, כנגד זה אמר **בין איש**, וכדרך שדרשו ז"ל (סנהדרין ו') בפסוק לא תגורו מפני איש כשבאים ב' אחים למשפט תבא סברת הדיין לומר אין לדקדק במשפט זה כי אנשים אחים הם, לזה אמר **ובין אחיו**. גם נתכוון למה שאמרו בפרק שבועת העדות (שבועות ל"א) ופסקו רמב"ם פרק כ"א מהלכות סנהדרין ב' בעלי דינים שהיה א' מהם מלובש בגדים וכו' אומר למכובד או הלבישהו כמותך עד שתדון עמו או לבוש כמותו וכו' ע"כ, והוא מה שנתכוון באומר **ובין אחיו** שיהיו אחים בהדרגה אחת שזולת זו לא יצא משפט צדק וכמו שכתב שם רמב"ם בתחילת הפרק, ג' על פי מה שאמרו בפרק שבועת העדות (ל') וז"ל תנו רבנן בצדק תשפוט עמיתך שלא יהיה א' יושב וא' עומד וכו', והוא אומר **ובין גרו** פי' שיהיה מתגורר כמותו או שניהם בישיבה או שניהם בעמידה שזולת זה אין כאן משפט צדק:

כג' וייטב בעיני הדבר. פי' לפי טעם שאמרתם ויחפרו לנו, ואמרו ז"ל (ילקוט שלח) שהכוונה היא שישלחו המרגלים לראות החפירות שטומנים הכנענים ממונם בהם, ואומר **בעיני**, פי' אני שעיני בשר לי אבל בעיני בוחן לבות לא, ועיין מה שכתבתי בפרשת שלח לך:

כד' ויפנו ויעלו וגו'. אומר **ויפנו**, פי' שפנו מדרך שהיו בה, כי קודם שהתחיל השליחות היו צדיקים כאמרו כלם צדיקים ומעת שהתחילו ללכת בשליחות זה הרשיעו ופנו מדרך השכל, ועיין מה שכתבתי בפסוק וילכו ויבואו (במדבר י"ג כ"ו):

וירגלו אותה. פירוש לא כמו שאמרו ישראל למשה ויחפרו לנו אלא רגלו אותה לדעת מה היא ומה אנשיה ולא בקשו לדעת חפירות המטמוניות:

כה' ויקחו בידם וגו'. צריך לדעת א' למה הוצרך לומר **ויקחו בידם** שלא היה צריך לומר אלא וירידו אלינו מפרי הארץ, ב' למה אמר **וישיבו אותנו דבר ויאמרו** וגו' שלא היה צריך לומר אלא וישיבו אותנו טובה. אכן הכוונה היא לפי שהיו במרגלים שתי הדרגות, אחת רעה היא תשובת עשרה מרגלים, ואחת טובה היא תשובת יהושע וכלב, ובדבריו כאן אמר שתי התשובות, כנגד מה שהשיבו עשרה האנשים הרשעים לרעה אמר **ויקחו** וגו' **וישיבו אותנו דבר** פירוש לא רצה משה ע"ה לחזור הדברים הרעים שלא לעורר הדין על שכבר מתו ואמר הענין סתם שהשיבו דבד, ולהעריך שעל עשרה מרגלים

הוא אומר אמר **ויקחו בידם**, פי' על דרך אומרם ז"ל (סוטה ל"ד.) ח' מרגלים נטלו אשכול, אחד נטל תאנה, וא' נטל רימון, אבל יהושע וכלב לא נטלו כלום כאמור בדבריהם ז"ל, והוא מה שדקדק במאמר **ויקחו בידם** לומר שהם העשרה שלקחו בידם מפרי הארץ, וישיבו אותנו דבר מה שהשיבו, גם אפשר לדון גזרה שוה דבר מדבר האמור בפרשת שלח דכתיב (במדבד י"ג כ"ו) וישיבו אותם דבר, והגם שאין אדם דן גזירה שוה אלא אם כן קבלה מרבו בכיוצא בזה לגלות פשטי הכתובים הודיעונו רבותינו ז"ל שיכולין לגלות בגזרה שוה כזו, וזה פשוט להולכים באור החיים, וכנגד יהושע וכלב אמר ויאמרו טובה הארץ, וכפי זה יש טעם נכון לכפל **וישיבו** וגו' ויאמרו וגו', גם נתיישב דברי משה שאמר דבריו סתומים ויאמרו טובה הארץ שמשמעות הדברים יגיד על כלן, ולדברינו הרי חלק דברי המרגלים לב', רעים וטובים:

{כז} **ולא אבייתם וגו'**. והגם שעשרה אמרו עדות כמו שאמר בסמוך אחינו המסו וגו', כבר אמר להם ה' שאין הורשת העיר מצד גבורת ישראל אלא במתנה מה', כמו שדייקנו בפרשת שלח (שם י"ג ב') ממאמר אשר אני נותן כי הוא יורש מפניהם יושבי הארץ, כמו שאמר גם כן בסמוך ה' וגו' הוא ילחם לכם, ואין במאמר זה סתירה להכחיש הפלאת תוקף העיר ואנשיה שאמרו המרגלים, ובזה לא קשה קושית רמב"ן:

{לב} **ובדבר הזה וגו'**. צריך לדעת כוונת אומרם ובדבר הזה, ורש"י ז"ל פי' על הבטחת ביאת הארץ הוא מדבר, ואין נראה כן אלא כפשט הכתוב שעל ניסי מדבר הוא אשר נשאם ה' כאשר ישא איש את בנו שגם בדבר הזה אינם מאמינים, וזה לך האות אומרם (שמות י"ז ז') היש ה' בקרבנו אם אין וכמשל שהביא בזוהר (ש"ר כ"ו) על אב שנשא בנו על כתפו באדם אחד והיה הבן שואלו על אביו וכו' כמו כן ישראל עם ה' ברוך הוא, והוא מה שנתכוין במאמר **ובדבר הזה וגו' אינכם מאמינים בה' אלהיכם** שהוא הנושא אתכם וגו', ואומר **ההולך וגו'** מוסיף להפליא פרטי הדברים שבהם יתחייבו להכיר ולהאמין בה':

{לז} **הוא יראנה ולו אתן וגו'**. צריך לדעת למה הוצרך לומר יראנה כיון שמבטיח לתתה לו בכלל מאתים מנה, ונראה שנתכוון ה' לומר שב' זכיות היו ביד כלב בענין זה ובשבילם זכה לב' דברים, א' שפנה עצמו מעצת המרגלים ולא אמר רע, ב' שאדרבא היה סותר דברי המרגלים למלאות אחרי ה' דכתיב (במדבר י"ג ל') ויהם כלב וגו', וייעד לו ה' ב' דברים טובים, כנגד מה שפינה עצמו מעצת המרגלים עלה בידו זכות שלא ימות בגזירתם, והוא מה שסמך לומר **בן יפונה הוא יראנה פי' בשביל שפינה עצמו מעצת המרגלים יצא מכלל גזירת אם יראה איש וגו' וכל מנאצי לא יראוה** (שם י"ד כ"ג), וכנגד שמילא אחרי ה' נתן לו את הארץ, והוא אומרם ולו אתן את הארץ וגו' יען אשר מלא אחרי ה':

{לח} **גם בי התאנף ה' בגללכם וגו'**. קשה והלא לא מצינו שהתאנף ה' על משה בעון המרגלים, ורמב"ן פי' ואמר ועוד הוספתם להרע פעם אחרת עד שגרמתם להתאנף בי ע"כ, ואין דבריו נראים כי רואני שעדיין הוא מדבר בענין המרגלים שכן אמר הכתוב אחר זה וטפכם אשר אמרתם וגו' עד סוף הפ' והוא מדבר בענין המרגלים ולמה הפסיק בתוך הענין בשלא כענין, ומה שהליץ הרב שרצה להזכיר יחד הנמנעים מעבור הארץ שהם היו גרמא לזה, לא ידעתי מה הנאה יש בזה:

והנכון הוא על פי דבריהם ז"ל (תענית כ"ט.) שאמרו בפסוק (במדבר י"ד א') ויבכו העם בלילה וגו' קבעו בכיה לדורות כי ליל תשעה באב היתה שבו נחרב הבית, ואמרו עוד (סוטה ט'). שאם היה נכנס משה לארץ והיה בונה בית המקדש לא היה הבית נחרב שאין אומה ולשון נוגעת בו, ואמרו עוד (מדרש תהלים עט) בפסוק מזמור לאסף אלהים באו גוים וגו' וז"ל קינה מבעי ליה אלא על שהשליך חמתו על עצים ואבנים, מעתה אם היה נכנס משה לארץ והיה בונה בית המקדש ולהשליך חמתו עליו לא אפשר כנזכר ויחר אף ה' בשונאי ישראל ויהיה כליונם במקום חורבן הבית, לזה גזר ה' בגזרת המרגלים גם על משה שימות במדבר, והוא אומרם גם בי התאנף ה' בגללכם פירוש בגלגול דברים שלכם כי אם לא היה עון המרגלים והיו נכנסים אפשר שהיה נכנס משה עמהם והגם שיבנה בית המקדש אין מיחוש כי לא נתגבר בחינת הרע והיו עומדים בצדקם בארץ, אלא מאמצעות עון מרגלים גברה יד רשעה וידע ה' כי לא יעמדו בצדק וצא ולמד משירת האזינו, ואם תאמר והלא רואני שמיתת משה היתה על מי מריבה, כבר כתבתי שם שאם משה היה מקדש שמו יתברך היו ישראל חוזרים לטהרתם שהיו בו קודם חטא המרגלים באמצעות קידוש ה' הגדול והיה ה' מתיר שבועת משה והיה נכנס לארץ ובונה בית המקדש מכון לשבתו עולמים:

{מג} **ותמרו וגו' ותזידו**. פירוש המרו פי' ה' שאמר להם שלא לעלות, ועוד שהיה ענין שתחששו ביותר שלא להמרות כי הוא הגשתכם לפני אויביכם וזה יגיד דון לבבכם, והוא אומרם **ותזידו וגו'**, עוד ירצה

לומר שלא עשו העליה להר לעוצם ההבטחה בה' כדי שיהיה להם תיקון למיעוט הבטחה ואמונה שהיה להם בה' עד שאמרו שאינו יכול ח"ו להצילם ולהוריש העמים, אלא בזדון עשיתם הדבר בלא מרדות והכנעה ובקשת תיקון לפני ה', לזה ויצא האמורי וגו':

למה **ותשובו ותבכו וגו' ולא שמע ה' וגו'**. צריך לדעת כוונת הכתוב, אם הכוונה בזה ששבו מהמלחמה ויבכו על מה שהכו מהם האמוריים אין ידוע מכוון הסיפור בזה, גם אומרו **ולא שמע וגו' ולא האזין וגו'** אם הבכי היה על צרה שעברה עליהם מה מקום למאמר זה, אכן נראה שכוונת הכתוב היא שאחר שהכוח האמוריים נכנעו לפני ה' וישבו בתשובה גם בבכי על עון כמשפט השבים, ואף על פי כן גדלה צחנתם שלא שמע ה' תשובחם ולא האזין לבכיהם:

דברים פרק-ב

ה **לא אתן וגו' מדרך כף וגו'**. פירוש אין אני נותן לך לעבור בארצם כדי שתוכל לכופם עליו, אבל אם בני עשו יתרצו להניחם לעבור בארצם אין ה' אוסר עליהם הדבר, ולזה שלחו מלאכים בדברי אחוה וריצוי אם ירצו לתת להם מדרך כף רגליהם לעבור בארצם:

ח **ונעבור מאת אחינו וגו'**. טעם שהזכירם באחוה, לומר שקיימו מאמר ה' שצוה אותם לבל יתגרו במ ונסעו מהם באחוה. עוד קראם **אחינו** לפי שנהגו עם ישראל באחוה שמכרו להם לחם ומים ומזון דכתיב (פסוק כט) כאשר עשו לי בני עשו וגו':

יא **רפאים יחשבו וגו'**. צריך לדעת לאיזה ענין מודיענו הכתוב שהרפאים יחשבו וגו', ונראה כי לפי שבעמים אשר אמר ה' לאברהם לתת לנו (בראשית ט"ו י"ח) הזכיר הרפאים שהוא אחד מעשרה, והודיע הכתוב כי ער שנתן ירושה לבני לוט היא הרפאים אשר אמר ה' לאברהם, והוא אומרו **האמים לפנים ישבו בה וגו'**, ופי' לפנים הוא קודם שכרת ה' ברית עם אברהם, והכוונה בזה שתעמוד לזכותו:

טו **וגם יד ה' וגו' להומם**. פי' מלבד המיתה עצמה עוד להם שלא היה להם נחת רוח במדבר כמאמרם ז"ל (במ"ר פ' י"ט) שהיו הומים אסטורדידו"ס בל"ם והיו הומים והולכים בתחלואים עד שתמו, ואומרו **מקרב המחנה** פי' שהפליא ה' בין אותם שנגזרה גזרה עליהם ובין שאר המחנה, שאותם שנגזרה עליהם גזירה היו הומים ומתמעטים והולכים אשר לא כן שאר המחנה שהיו בתוכם:

כ **ארץ רפאים תחשב וגו'**. פי' רש"י וז"ל אבל לא זו היא שנתתי לאברהם, ואין אני רואה הכרח לדבריו, כי היכן מצינו שאמר ה' שאין רפאים אלו בכלל, ועוד כיון שלא פי' ה' לאברהם מין רפאים אלא סתם כל רפאים במשמע, וראיתי שתלה זייניה במה שאמר הכתוב והוא יקרא ארץ רפאים מאומרו ההוא העירנו שאחרת הגם שנקראת רפאים אינה כפי האמת רפאים, וכן גילה דעתו בסוף פרק אלו טריפות (חולין ס':) ואין הכרח לזה, ותיבת ההוא מי יאמר שבא לשלול רפאים אחרים דלמא בא לשלול חבל ארגוב אחר שאינו נקרא ארץ רפאים כי אם ההוא, וכן הדעת נוטה כשנאמר שתיבת ההוא לדיוק באה, אחר שאמר הכתוב על ארץ עמון ומואב שרפאים ישבו בה וה' נתן לאברהם הרפאים בדרך כלל, ועוד תיבת ההוא יקרא לא מיעטה אלא הקריאה שאינה נקראת כן היום ארץ רפאים אלא ארץ סיחון ועוג ולא ארץ עמון ומואב, גם שתחשב ארץ זו מערי הרפאים שאמר ה' לאברהם לא היתה נקראת באותו זמן ארץ רפאים לפי שנתנה ה' לבני לוט מטעם גלגול דברים של אברהם כאמור בדבריהם (רש"י פסוק ה') ומשל אברהם נתנו ללוט:

וכפי זה ידויק על נכון למה בארץ סיחון ועוג אמר יקרא ובארץ בני לוט אמר **תחשב**, כי ארץ סיחון ועוג עוד שמה עליה לפי שהיה עוג בה, אבל ארץ בני לוט אינה נקראת ארץ רפאים הגם שהיא נחשבת ארץ רפאים ובכלל רפאים שאמר ה' לאברהם היא נכללת, והעיקר שאני חושב בזה הוא שכל שיאמר הכתוב שתקרא ארץ רפאים היא בכלל מתנת אברהם, ולפי דברי ברייתא של ספרי (ח"ב רצ"ט) שהבאתי בפרשת מטות שארץ סיחון ועוג אינה בכלל הארץ שכרת ה' עם אברהם, ידויק מ"ש הכתוב ההוא יקרא ארץ רפאים על זה הדרך ההוא יקרא ולא יחשב פי' שהעולם קוראים אותו ארץ רפאים אבל כפי האמת אינה נחשבת רפאים בשביל שמה שקורין אותה בני אדם ארץ רפאים לא תכנם בכלל הרפאים שנתן ה', ועיין בסמוך מה שאמר בפסוק ההוא יקרא ארץ רפאים ושם פירשתי באופן אחר:

[ל] **ולא אבה וגו'.** אמר לשון אבה שמורה מיאון בלא טעם, לומר הגם שלא היה לו מיחוש ליראת העברת ישראל בעירו וסמוך בטוח היה לבו שאין כח בישראל להרע לו אף על פי כן לא אבה, והוא מה שגמר אומר כי תקשה ה' וגו':

[לא] **ראה החילותי וגו'.** אמר החילותי לשון עבר, חוזר אל מאמר הקשה ה' את רוחו למען תתן בידך, ומאמר החילותי חוזר לנתינה לא למאמר לפניך, ומשה הבין שחוזר לכל האמור ולזה התחנן לה' בחושבו שהותר הנדר כאמרם ז"ל (ספרי ר"פ ואתחנן):

דברים פרק-ג

[ג] **ויתן ה'.** אמר **בידנו**, יתבאר על דרך אומרם ז"ל בפרק הרואה (ברכות נד): דעקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה וכו' משה כמה הוה וכו' שוור ומחייה בקרסוליה וקטליה ע"כ, והוא אומר **ויתן ה' פי'** על ידי תקיעת ההר בצוארו, ואומר **בידנו** שהרגו בידו ממש, ואמר לשון רבים כמו (בראשית א' כו) נעשה אדם, גם יד משה יד כל ישראל תחשב:

[ג] **ההוא יקרא ארץ רפאים.** פירשתי למעלה כי הכונה היא תקרא ולא תחשב כפי האמת, שאם אינך אומר כן והיא בכלל הרפאים מה שנתן ה' לישראל תקשה ברייתא דספרי שאמרו אשר ה' אלהיך נותן לך פרט לעבר הירדן שנטלתה מעצמך ע"כ, והלא בכלל מה שנתן ה' היא, ומה גם לדברי רבותינו ז"ל שאמרו ברבות (ב"ר פמ"ד) שהרפאים זה חוי ומצינו שמנאו הכתוב בכלל הז' שנתן להם בעלותם מארץ מצרים דכתיב ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני וגו' והחוי וגו', אלא ודאי שאין ארץ עוג נחשבת רפאים אלא שנטלוה מעצמן:

וא"ת והלא מצינו שהאמורי גם כן נזכר בשבעה עממין אשר אמר ה' שיתן להם בעלותם מארץ מצרים והוא סיחון דכתיב (במדבד כ"א כ"א) מלך האמורי וכתוב (שם כ"ה) וישב ישראל בערי האמורי וחזרה קושיתנו לדברי ספרי, זו אינו קושיא, כי ערי האמורי האמורים בסיחון אינם מה שנתן ה' לאברהם כמו שגילה הכתוב בפ"י שם (שם כ"ו) כי חשבון עיר סיחון וגומר והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו וגו', הרי שארץ סיחון מואבית היא, אלא שזכה בה סיחון ונקראת אמורי בשביל סיחון שהיה מלך על האמורי ולעולם לא באה בכלל מתנת שבעה אומות שהגיע זמנם:

עוד נראה כי לעולם כל אשר בשם רפאים יכונה נכלל במאמר ה' לאברהם ואת הרפאים, וארץ סיחון ועוג בכלל אשר נתן ה' היא שהרי קראה הכתוב ארץ האמורי וארץ עוג גם כן הרי קראה רפאים שהם החוי, ופירוש ברייתא של ספרי שאמר פרט לעבר הירדן הוא על ישיבת הארץ, כי הגם שנתן ה' ז' עממין לאברהם לא כל הארצות שוות בענין זה שיהיו ראויים לדור בהם, ויהיה זה כענין קדושת הארץ עצמו שמצינו עשר הדרגות קדושה בארץ עצמה במקומותיה, ותהיה ארץ סיחון ועוג פחותה למטה, והגם שנתן ה' אותה לאברהם תהיה לשלל עמה וגוף הארץ תהיה כשאר השלל או לשמה אבל לא לדירה:

והוא מה שאמרו בספרי לתת לנו פרט לעבר הירדן שם דקדק הכתוב לומר באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לתת לנו פי' הארץ אשר נשבע ה' שיתן לנו לדירתנו, למעט שאר ארצות שהגם שנתנם לנו לא נתן הארץ לדירה מפני שאינה ראויה לקדושה, ותמצא שנתן גם כן עמון ומואב ואדום שהם הקיני והקניזי והקדמוני וכתוב (ירט"י מ"ט) והיתה אדום לשמה, וכמו כן היתה ראויה להיות ארץ סיחון ועוג, אבל ארץ ישראל היא מה שנשבע ה' לתת לישראל לשכון שם. ושמו לך כלל זה גם כן שהגם שלא נתן ה' הארץ לדור בה, וגם שלא נתן עמה לאברהם וכבשוה רוב ישראל יש לנהוג בה דין קדושה בשביל שנכבשה לפני ה':

[כא] **ואת יהושע צויתי וגו'.** פירוש צויתי לבל יירא מהעמים, כמו שאמר בסמוך לא תיראום, ואינו חוזר על מאמר עיניך הרואות כי בזה לא יוצדק לשון צווי, וטעם שלא סמך מאמר זה למאמר נפילת סיחון ועוג וכתבו אחר הנחלת ארצם לבני גד ובני ראובן ותנאיהם, לפי שמאמצעות תנאי זה שהתנה משה עם בני גד ובני ראובן יולד המיחוש ממה שמבקש עזר בגבורים, וה' הוא הלוחם מה צורך בחלוצי בני גד ובני ראובן, אשר על כן סמך מאמר **ואת יהושע** וגו' למאמר חלוצת בני גד ובני ראובן לומר שלא תחשוב שצריך גבורת חוגרים ותבא בלבך יראה, כי אינכם צריכין למלחמה, והוא מה שגמר אומר **כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם**, דקדק לומר **הוא** למעט מיחוש הנשמע ממצות בני גד ובני ראובן חלוצים תעברו, וטעם שהוצרך לחלוצת בני גד ובני ראובן פירשתי בפרשת מטות, ועיין בסמוך בפסוק את כל:

בעת ההיא לאמר. טעם אומרו **בעת ההיא**, פי' בעת שראה התנאי שהתניתי עם בני גד ובני ראובן יעור המיחוש על דרך שפירשתי בפסוק הקודם לזה, ואומרו **לאמר**, אפשר שלא אמר לו בעת ההיא לשון זה עצמו לזה אמר לאמר פי' מכוון המאמר הוא זה. עוד ירצה שציוהו לאמר לישראל בזמן שיכנסו למלחמת ז' עממין להסיר מורך מלבם:

את כל אשר עשה וגו' כן יעשה וגו'. במאמר זה כלל טעם מצותו לבני גד ובני ראובן לעבור עם ישראל את הירדן, כי כדרך שעשה ה' לב' מלכי האמורי כן יעשה לכל הממלכות וגו' וכשם שמעשה שני מלכי האמורי היו יחד שבטי ישראל שנים עשר כמו כן בעבר הירדן יהיו כלם נקבצים חלוצים לפני ה', ולטעם זה הוא שצוה משה שיעברו בני גד ובני ראובן חלוצים למלחמת מצוה, אבל לעולם ה' הוא הנלחם ולא החלוצים, ומעתה לא היה יכול משה לומר ליהושע עיניך הרואות וגו' אלא אחר שהתנה עם בני גד ובני ראובן לעבור חלוצים, אבל זולת זה אין ראייה ממה שראה שאינו דומה זכות י"ב שבטים לזכות ט' ומחצה, והוא עצמו שפירשתי בפסוק (במדבר ל"ב ו') ואתם תשבו פה שאמר לבני גד וראובן:

לכב' לא תיראום. הגם שמדבר ליהושע אמר לשון רבים לכלול גם כל ישראל לומר שלא יהיה אפילו אחד מישראל ירא מהם כי ה' נלחם להם, ולמה שפירשתי לאמר לישראל אמר לשון שידבר בו לישראל שיבטחו באלהים חיים: